

РОЗВІДКИ ПРО ПОДАТКИ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1921 рр.)

БАЇК Оксана Іванівна,

к.ю.н., доцент кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Для розвитку сучасного стану понятійно-категоріального апарату податкового права України важливим є досвід минулих часів. В історії вітчизняних податків окреме місце займає радянський період розвитку, становлення та функціонування української податкової термінології. Тому сьогодні не втрачає своєї актуальності дослідження податків, які виникали, змінювалися, справлялися та припинялися в період Української революції 1917-1921 років, а також їх поняттєве закріплення в тогочасному законодавстві.

Серед українських науковців вивченням питання про податкову політику України, в тому числі й часів Російської імперії, займалися В. Андрущенко, П. Гай-Нижник, Н. Ільєнко, І. Лісна, В. Мельник, П. Мельник, Н. Нечай, В. Павленко, Н. Ткаченко, Ф. Ярошенко та інші. Саме їх праці закладено в основі нашого дослідження.

Період становлення радянської податкової системи в період Української революції (1917-1921 рр.) характеризується тим, що платежі, які мали обов'язковий характер для платника, визначалися під різними назвами – як «державно-правові доходи», «податні збори», «примусові збори», однак суть у них була одна – це платежі, встановлені існуючими на ті часи органами держави чи іншими громадським союзом у силу їх публічної влади. Вони призначалися для покриття витрат державних установ і були пов'язані із загальними інтересами, оскільки ці витрати не могли бути покриті з промислових доходів держави. Провідна роль серед них відводилася податкам як найголовнішим видам не тільки публічних доходів, а й усіх доходів держави [1, с. 17].

Як слушно зазначає Ф. Ярошенко, українська державність початку ХХ століття зароджувалася і розвивалася в умовах революційних подій у Росії 1917 р. Лютнева революція та повалення царизму, утворення Тимчасового уряду і прихід до влади більшовиків позначилися на соціально-політичних процесах, які відбувалися в Україні на той час. Власне Лютнева революція 1917 р. не змогла поліпшити стан справ у країні. Тимчасовий уряд у березні 1917 р. випустив довготривалу позику (на 54 роки) – так звану «позику свободи», збільшив емісію. З серпня 1917 р. почали випускати кредитні білети спрощеного зразка в 250 і 1000 крб., так звані «думські», а з вересня – казначейські знаки в 20 і 40 крб. без підпису та номера, які друкувалися великими нерозрізнаними аркушами й отримали назву «керенок». Проте всі ці заходи не дали бажаного результату. В економіці та фінансах імперії починався хаос та безладдя [2, с. 122].

Зростав й зовнішній фінансовий державний борг, державні видатки перевищували загальні прибутки у кілька разів, вартість карбованця стрімко падала, в країні зростала інфляція і безконтрольність, система податкових зборів все більше руйнувалася, держава втрачала спроможність їхнього стягнення. Населення ж не прагло самовільно сплачувати податки, розуміючи революційні перетворення і як звільнення від оподаткування взагалі. Цей процес продовжувався і за влади Тимчасового уряду, в той час як в Україні важелі крайового управління взяла на себе Центральна Рада [3, с. 21].

Так, на початку березня 1917 р. створюється Українська Центральна рада, головою якої заочно обрали М. Грушевського. Фактично Центральна рада, хоча і був створений Генеральний секретаріат фінансових справ на чолі з Х. Барановським, до проголошення незалежності України не проводила своєї особливої фінансової політики. Україна не мала ані своїх грошей, ані свого банку, ані своїх податків. Постанова Генерального секретаріату Української Народної Республіки про внесення податків на утримання українських державних установ, яка була видана 20 грудня 1917 р., реально не діяла [2, с. 117-135].

П. Гай-Нижник зауважує, що, не маючи засобів для керівництва Україною і, водночас, відчуваючи хронічну нестачу коштів, Центральна Рада своїм Першим Універсалом агітувала українців запровадити добровільне самооподаткування. Проте народ не поспішав сплачувати податки добровільно, ще й паралельно з старою російською, новій (хоч і українській) владі, яка практично влади в Україні не мала [3, с. 31-32]. Зміст Першого Універсалу Центральної Ради щодо цього полягав у наступному: «...Народе Український! Перед твоїм вибраним органом – Українською Центральною Радою стоїть велика і висока стіна, яку їй треба повалити, щоб вивести народ свій на вільний шлях. Треба сил для того. Треба дужих, сміливих рук. Треба великої народньої праці. А для успіху тої праці насамперед потрібні великі кошти (гроші). До сього часу український народ всі кошти свої отдавав у Всеросійську Центральну Казну, а сам не мав та не має тепер від неї того, що повинен би мати за се. І через те ми, Українська Центральна Рада, приписуємо всім організованим громадянам сел і городів, всім українським громадським управам і установам з 1-го числа місяця липня (іюля) накласти на людність особливий податок на рідну справу і точно, негайно, регулярно пересилати його в скарбницю Української Центральної Ради...» [4].

Однак за час свого існування уряд Центральної Ради так і не приступив до будь-яких реформ, не вжив жодних заходів для поліпшення фінансового й економічного становища країни. У сфері податків він обмежився лише підвищенням акцизних ставок і запровадженням податку на вино. Так, 19 грудня 1917 р. Радою був прийнятий закон про запровадження поштово-телеграфного і телефонного тарифу на 100 %, а також особливого податку на телефонні апарати у розмірі 25 крб. з кожного. Тоді ж були підвищені поштові тарифи з перевезення газет. 1 січня 1918 р. набув чинності закон про виробництво та продаж пива, а також запроваджено промисловий та акцизний збір у розмірі від 4 до 20 крб. з пуда солоду. Згодом був встановлений податок на коньяк та виноградне вино. Інших податків уряд Центральної ради так і не запровадив [2, с. 117-135].

Навесні 1918 р. стан економіки України був катастрофічним. При такому економічному занепаді до влади 28-29 квітня 1918 р прийшов П. Скоропадський, проголошений Гетьманом всієї України. У сфері податкової політики гетьманський уряд спочатку підвищив ставки прямих податків і мита. Однак наповнення дохідної частини бюджету українського казначейства за рахунок прямих податків було дуже незначним. 30 травня 1918 р. була введена цукрова монополія, при цьому держава взяла процес розподілу цукру під свій контроль (розподілом цукру займалося не міністерство продовольства, а міністерство фінансів) [5].

Внаслідок антигетьманського повстання в листопаді 1918 р., яке охопило більшу частину території України, до влади прийшла Директорія на чолі з В. Винниченком і С. Петлюрою. Директорія надавала численні пільги в її оподаткуванні. Так 15 грудня 1918 р. Радою Міністрів Української Народної Республіки був прийнятий Закон «Про державну і міську оплату українських культурно-просвітницьких вистав», який незаба-

ром був скасований через необхідність доопрацювання [6].

В Українській державі 1917-1920 рр. регулярну податкову систему встановити не було змоги. Головним доходом бюджету був акциз на цукор, поки тривали його запаси. Податок накладався також на млин з меленням борошна. Бюджетові дефіцити покривалися друком грошей. І в УНР, і в ЗУНР обговорювалися проекти запровадження прогресивного податку від доходів людности [7, с. 2127]. Слід відзначити, що важливим джерелом державних прибутків могли б стати податки з населення. Однак влада ЗУНР розуміла, що із збідованого, знедоленого, пограбованого дощенту чужинцями галицького населення було б аморально їх стягувати, і не робила цього. Згідно з рішенням Української Національної Ради від 19 листопада 1918 р. зроблено спробу стягти хоч би частково «залеглі податки» та заборгованості. Як слушно зазначає І. Лісна, при цьому було виявлено почуття справедливості: стягувати належало їх так, щоб «не переслідувати податковими жаданнями найбідніших верств і знищених війною власників». Зроблено також спробу виготовити внутрішню державну позику, але цей намір не реалізовано, як і цілий ряд інших з приводу несприятливих для ЗУНР зовнішньо-політичних і військових обставин [8, с.56].

Остаточне встановлення радянської влади в Україні супроводжувалося поширенням на її населення «продрозкладки» у 1920 р. В подальшому її заміна на продовольчий податок не змінила ситуацію в державі на краще [9, с. 59].

21 березня 1921 р. Декретом про заміну продрозкладки продподатком, прийнятим Х з'їздом РКП(б), була започаткована «нова економічна політика» (НЕП). Скасовувалася примусова монополія держави на заготівлю продуктів сільського господарства і дозволявся вільний їх продаж на місцевому ринку. Серію окремих натуральних податків 11 квітня 1922 р. було перетворено на єдиний натуральний податок [10, с. 80-84].

Таким чином, можна вважати, що період Української революції як в історії України в цілому, так і в частині становлення та розвитку вітчизняних податків, є важливим досвідом для нашої країни. Зокрема із дослідженого періоду констатуємо, що, зважаючи на вкрай важкі внутрішньо- та зовнішньополітичні чинники, урядом тогочасної Української держави було здійснено спробу реалізації податкової політики та створення її правової основи. І хоча з цього приводу існують різноманітні точки зору, на наш погляд, позитивним аспектом є те, що за період 1917-1921 років все-таки відбувся еволюційний процес оподаткування в нашій країні, що в подальшому сприяло створенню податкового права України та його понятійно-категоріального апарату.

Список використаних джерел:

1. Пришва Н.Ю. Податкове право : навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2010. 368 с.
2. Ярошенко Ф.О., Павленко В.В., Павленко В.П. Історія податків та оподаткування в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. А. Подоляки. Київ, 2012. 416 с.
3. Гай-Нижник П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917-1930 рр.). К., 2006. 303 с.
4. (І) Універсал Української Центральної Ради до українського народу, на Україні й по-за Україною суцього ухвалено: Київ, року 1917, місяця червня числа 10. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-1.html> (дата звернення: 19.03.2018).
5. Нечай Н. Финансовая и налоговая политика во времена украинской государственности (1917-1919 гг.) (продолжение). Правительство Павла Скоропадского. *Вісник. Офіційно про податки*. 2011. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/1704> (дата звернення: 19.03.2018).

6. Нечай Н. Финансовая и налоговая политика во времена украинской государственности (1917-1919 гг.) (продолжение). От правительства П. Скоропадского к Директории. *Вісник. Офіційно про податки*. 2011. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/1702> (дата звернення: 19.03.2018).

7. Енциклопедія Українознавства / Гол. редактор В. Кубійович. Перевидання в Україні. Том 6. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1996. С. 2005 — 2400.

8. Лісна І.С. Становлення державності в Галичині (1918-1923 рр.) : монографія. Тернопіль, 2001. 92 с.

9. Олійник М.П. Практика стягнення продподатку на Поділлі в 1921-1923 рр. *Історія торгівлі, податків та мита: Матеріали сьомої міжнародної конференції (Дніпропетровськ, 24-25 жовтня 2013 року)*. К., 2013. С. 59—60.

10. Гай-Нижник П. Податки в УСРР у період НЕПу (1921–1930 рр.) *Історія торгівлі, податків та мита: П'ята міжнародна наукова школа-семинар (Дніпропетровськ, 27-28 жовтня 2011 року)*. К., 2011. С. 80—84.

ЩОДО ПИТАННЯ ВНЕСКУ С. ДНІСТРЯНСЬКОГО У РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

БАРАН Анжеліка Володимирівна,
*к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії
держави і права Тернопільського
національного економічного університету*

С. Дністрянський належить до плеяди тих вчених і мислителів, творча й наукова спадщина яких є фундаментальною для розвитку науки правознавства загалом. Парадигма наукових досліджень у галузі правознавства С. Дністрянського ґрунтувалася на синтезі положень теорій природного та позитивного походження права.

Значний вплив на становлення С. Дністрянського як теоретика юриспруденції мали погляди Аристотеля, А. Вагнера (прихильника органічної теорії права та держави), Г. Єллінека (представника формально-догматичної юриспруденції та теорії законів у державному праві), Р. Ієрінга (засновника теорії «інтересу в праві»), А. Менгера (прихильника соціалістичної теорії), Р. Штамлера (засновника теорії «правдивого права»), Ф. Цайлера (прихильника теорії природного права), Р. Гофмана, Р. Пфаффа, Й. Унгера (представників історичної школи права), Е. Штайнбаха [1, с. 6].

Зокрема, науковий метод, використаний Е. Штайнбахом у двох головних його працях «*Erwerb und Beruf*» та «*Rechtsgeschäfte der wirtschaftlichen Organisationen*», де вчений відійшов від догматичного методу пануючого на той час романізму та звернув увагу на соціально-економічний аспект у праві, справив величезне враження на С. Дністрянського, в результаті чого С. Дністрянський присвятив даному методу частину докторської праці, хоч у ній застосував цілком оригінальну наукову концепцію.

Е. Штейнбах признав повну оригінальність наукової концепції С. Дністрянського та зазначив: «*Ihre Schrift ist eine wirkliche Bereicherung der Öster. Rechtsliteratur und behandelt eine sehr schwierige Materie mit voller Sachkenntnis und großem Scharfsinn*» [2, с. 16].